

**KWESTIONARIUSZ
WIRTUALNEJ INTEGRACJI SPOŁECZNEJ (WIS) –
KONSTRUKCJA I WŁAŚCIWOŚCI PSYCHOMETRYCZNE
NARZĘDZIA MIERZĄCEGO POCZUCIE ZINTEGROWANIA
Z INNYMI W PRZESTRZENI INTERNETU**

Agnieszka Klej, Paweł Jurek

Institut Psychologii, Uniwersytet Gdański
Institute of Psychology, University in Gdansk

VIRTUAL SOCIAL INTEGRATION QUESTIONNAIRE – THE CONSTRUCTION
AND PSYCHOLETRIC PROPERTIES OF A TOOL MEASURING THE SENSE
OF INTEGRATION WITH THE OTHERS ON THE INTERNET SPACE

Summary. Article focuses on the common phenomenon of involvement in the activities on the internet, such as participating in social networks. The measurement tool of a sense of virtual integration among internet users, is proposed. So-called, the VSI indicator (Virtual Social Integration) is defined as a need of affiliation that enhances in a virtual environment during online activities in social context. Presented studies show reliability and the validity of the measurement scale. The significances of internet users' sense of social support, their number of online relationships and online activities' diversity, are evidenced in relations with investigated VSI. Furthermore, there is no relation between VSI and internet addiction. Thus, it is identified as a beneficial social phenomenon that is a common practice of maintaining social bonds into virtual environment.

Key words: virtual social integration, online social relationships, sense of virtual community

Wprowadzenie

Czy współczesna egzystencja społeczna byłaby możliwa bez internetu? Zdalna komunikacja dzięki podręcznej dostępności do internetu, np. smartfony, komunikatory i serwisy społecznościowe, towarzyszy ludziom w niezliczonych okolicznościach – zawodowych i prywatnych. Zaspokajają wiele potrzeb egzystencjonalnych przynosząc osobiste korzyści – informacyjne, społeczne, emocjonalne, rozrywkowe,

Adres do korespondencji: Agnieszka Klej, e-mail, agnieszkaklej@gmail.com

poznawcze, etc. (Bonds-Raacke, Raacke, 2010; Gerzog, Haugland, 1999; Hassenzahl, Diefenbach, Göritz, 2010; Johnson, 2006; Kim, Shim, Ahn, 2011; Koo, Lee, 2011; Lin, Lu, 2011; Ma, Wang, 2009; Nicholson, 2007; Smock, Ellison, Lampe, Wohn, 2011; Tarpsey, 2001; Tonteri, Kosonen, Ellonen, Tarkiainen, 2011). CzBowiek zaadaptował się w wirtualnej przestrzeni, uwarunkował nią swoją codzienność kształtując w niej swoje relacje społeczne, integrując się z innymi.

Integrującą rolę internetu dotychczas dostrzegano w możliwości przeniesienia relacji online do rzeczywistych uwarunkowań, poza internetem (Kapralaska, 2001). W istocie kontakty internetowe mogą zapoczątkować spotkania „twarzą w twarz”, co uprawdopodobnia kształtowanie się relacji społecznych, ale czy tylko w uwarunkowaniach poza środowiskiem wirtualnym? Internet wydaje się być nieodzowny w obecnej egzystencji i kontaktach międzyludzkich, co zaciera wyrazistość granic pomiędzy wymiarami życia codziennego, a codzienną aktywnością w wirtualnym środowisku (Golka, 2008). Ludzie nierzadko częściej komunikują się ze sobą w sposób zdalny niż bezpośrednio (z uwagi na nieograniczoną dostępność geograficzną). Czy możliwa jest tym samym internetowa więź społeczna? Jak ją uchwycić badawczo? Intencją artykułu jest przedłożenie efektów badań, które pozwoliły skonstruować trafne i rzetelne narzędzie pomiaru zjawiska *wirtualnej integracji społecznej* rozumianego jako poznawczo-motywacyjne doświadczenie dążenia do podtrzymywania kontaktów za pośrednictwem internetu z innymi ludźmi (internautami). Pojęcie definiowane jest w kontekście zaspokajania potrzeby afiliacji (Murray, 1938), ale w ramach aktywności w środowisku internetu w społecznym kontekście (np. poprzez uczestnictwo w portalach społecznościowych, jak *facebook.com*). Analizowane zjawisko przekłada się na identyfikację własnych odczuć związanych z innymi w ramach współobecności w środowisku online oraz odzwierciedla poziom zaangażowania w internetowe relacje społeczne bez konieczności transponowania ich do środowiska poza internetem (choć tego nie wykluczając).

Analiza badawcza zjawiska integracji społecznej wywodzi się z socjologicznej koncepcji Durkheim'a (1896/1951), która mówi o jej ochronnej funkcji dla indywidualnego poczucia bezpieczeństwa. Na kanwie psychologii społecznej grup społeczną ogólnie ujmuje się jako połączone wzajemną interakcją osoby, które kierują się wspólnymi normami i celami (Mika, 1984; Shaw, Robbin, Belser, 1981; Turner, Hogg, Oakes, Reicher, Wetherell, 1987). Czsta i powtarzająca się bezpo[rednia komunikacja między nimi jest podstawą identyfikowania siebie nawzajem, które jest źródłem poczucia zbiorowej odrębności wobec innych, odrębności wobec nieuczestniczących w owych długotrwałych wzajemnych kontaktach (Brown, 1988; Homans, 1950; Merton, 1979). Tendencja do przebywania z innymi ludźmi wizana jest z tworzeniem i podtrzymywaniem relacji interpersonalnych (Cohen, Wills, 1985) oraz przejawia się bliską i przyjemną kooperacją przebiegającą w atmosferze wzajemnej sympatii (np. witanie poprzez u[ci[nicie sobie dłoni) i otwartości na innych (Larson, Crik-szentmihalyi, Graef, 1982; Murray, 1938; O'Connor, Rosenblood, 1996). Dążenie do grupowania się z innymi ma zatem związek z potrzebą afiliacji, ale także z dążeniem

do zaspokajania poczucia wsparcia społecznego, wiążanego z wymianą dobrami (emocjonalnymi, informacyjnymi, materialnymi) w danej strukturze społecznej, co jest podstawą więzi. Stąd integracja z innymi rozumiana jest jako zasięg uczestnictwa w różnych społecznych relacjach (Feldman, Cohen, 2000). Postrzeganie stopnia własnego zintegrowania bazuje na indywidualnych odczuciach dotyczących grupy i przynależności do niej, nierzadko na identyfikowanym podobieństwie do innych w tej grupie (Baron, Kerr, Miller, 1992). Odczucia dotyczące innych uczestników zintegrowanej społeczności są istotne dla satysfakcjonującego współdziałania. Jak stwierdza bowiem Sarason (1986), poczucie społeczności (*sense of community*) jest związane z zaangażowaniem we wspólne aktywności i z zachowaniami dotyczącymi realizowania wspólnych celów. McMillan i Chavis (1986) potwierdzili także, że uczucia przynależności i przywiązania do grupy składają się na owe poczucie społeczności. A w ramach zainteresowania obecnością społeczną w środowisku internetu, zdefiniowane zostało poczucie wirtualnej społeczności (*sense of virtual community*) przekładające się na uczucia wobec współuczestników danej grupy w ramach elektronicznej interakcji, jak: poczucie członkostwa, identyfikacja, poczucie przynależności i przywiązania (Blanchard, Markus, 2004; Blanchard, 2007; Foster, 2004; Koh, Kim, 2003; Obst, Zinkiewicz, Smith, 2002; Rheingold, 1993). Proponowane w niniejszym artykule ujęcie poczucia wirtualnej integracji społecznej (WIS) odzwierciedla natomiast deklarowane poczucie więzi z innymi w ramach podtrzymywania relacji internetowych. Analizowane poczucie przekłada się na preferencję wspólnego „przebywania” w internecie i spędzania z innymi czasu online oraz wyrażanie aprobaty dla kontaktowania się z innymi internautami i utrzymywania relacji z nimi.

Internetowa sprawność komunikacji międzyludzkiej w istocie stanowi społeczne dobrodziejstwo, w dużej mierze dlatego, że relacje internetowe są źródłem wsparcia społecznego (Eastin, LaRose, 2005; Leung, Lee, 2005; Liang, Ho, Li, Turban, 2011; Lin, Bhattacharjee, 2009; Mesch, Talmud, 2006; Mikal, Rice, Abeyta, DeVilbiss, 2013). Korzyści społeczne zintegrowanych grup internautów upatruje się nie tylko w ich doraźnej użyteczności informacyjnej i emocjonalnej, także w tym, iż są źródłem prospołecznych zachowań pomocnych w ważnych egzystencjonalnie sprawach. W związku z powyższym, sformułowano hipotezę, że im wyższe poczucie wsparcia społecznego w środowisku internetu, tym wyższe poczucie zintegrowania społecznego w internecie (hipoteza 1).

Zakotwiczenie w kręgach znajomych, np. prezentowanych na indywidualnych profilach serwisów społecznościowych, deklaruje przynależność do danej grupy społecznej i uwiarygodnia prezentowaną tożsamość (Mehdizadeh, 2010; Zhao, Grasmuck, Martin, 2008). Może przekładać się to na intensywność zaangażowania w interakcje online z innymi - im większy jest krąg znajomych tym większe prawdopodobieństwo sprawnego komunikowania się online. Choć nie musi przekładać się to na jakość owych relacji międzyludzkich, bo nierzadko są one przypadkowe i krótkotrwałe (Gross, Acquisti, 2005). Deklarowany krąg znajomych online nie oddaje

wszakże charakteru tych relacji, wspólnej zależności i stopnia zażyłości. Odzwierciedla bardziej autoprezentację kontekstu społecznego online i socjometryczny zasięg sieci kontaktów nawiązanych w danym kontekście online (np. na *facebook.com*), niż faktyczną więź międzyludzką. Chociaż, deklarowana przez internautę liczba znajomych online ma związek z postrzeganą przez innych jego społeczną atrakcyjnością (Tong, Van Der Heide, Langwell, Walther, 2008). Innymi słowy bardziej pozytywnie odbierane jest przez innych internautów wpisanie w większy krąg znajomych online, niż w mniejszy krąg, a to sprzyjać może nawiązywaniu więzi. W związku z powyższym, sformułowano hipotezę, że im wyższe poczucie zintegrowania społecznego u internautów tym więcej deklarują oni internetowych znajomości (hipoteza 2).

Zwraca uwagę także fakt, że specyficzność wirtualnych uwarunkowań kształtowania kręgów internetowych znajomych bazuje na pośredniczącej funkcji technologii (narzędzia do wymiany informacjami - tekst, obraz, muzyka oraz do interakcji międzyludzkiej). Internetowe zaangażowanie w społeczne relacje nieodłącznie wiąże się z korzystaniem z owej technologii (Cachia, Compañó, & Da Costa, 2007)(Leung, Lee, 2005; Mróz, 2013). Im więcej wykorzystywanych jest narzędzi komunikacyjnych, tym bardziej poszerzać to może dostępność społeczną w internecie bądź może intensyfikować wirtualną obecność społeczną. Korzystanie z szerokiej gamy pośrednictwa technologii wiąże się z posiadanymi umiejętnościami (Tapscott, 2008) i sprzyja spędzaniu czasu online. Z większym prawdopodobieństwem sprzyja to także zaangażowaniu w internetowe relacje interpersonalne, które mogą być źródłem poczucia przynależności społecznej i identyfikacji z daną społecznością online (Bargh, McKenna, 2004; Blanchard, 2007; Grieve, Indian, Witteveen, Anne Tolan, Marrington, 2013). Sformułowano zatem hipotezę, że im większa różnorodność aktywności w internecie, tym większe poczucie wirtualnego zintegrowania społecznego (hipoteza 3).

Interakcje społeczne i realizowanie potrzeb społecznych są głównymi motywami korzystania z internetu (Kraut i in., 1998; Papacharissi, Rubin, 2000). Komunikacja za pośrednictwem narzędzi ICT wzmacnia zaangażowanie w interakcje interpersonalne i zwiększa ilość czasu spędzanego online (Song, LaRose, Eastin, Lin, 2004). Tym samym wykazane zostały związki społecznego wsparcia i społecznych więzi w uwarunkowaniach online wraz z uzależnieniem od internetu (Wang, Wang, 2013). Uzależniająca tendencja do korzystania z internetu wiązać się może z jego gratyfikującym charakterem zaspokajania osobistych (nie wykluczając tym samym społecznych) potrzeb. Nawyk określany jest problematycznym używaniem internetu rozumianym jako utrata osobistej kontroli nad korzystaniem z internetu i nadmierne zaangażowanie w aktywności internetowe, które prowadzą do psychologicznych i szkodliwych dla umiejętności przystosowawczych konsekwencji (Poprawa, 2012). Niemniej jednak, mimo że tendencja do uzależnienia od internetu przedstawiana jest w kontekście więzi społecznych, to skłonność ta łączona jest generalnie z zaburzeniami emocjonalnymi oraz trudnościami w nawiązywaniu i podtrzymywaniu relacji interpersonalnych (Carlisle, Carlisle, Polychronopoulos, Goodman-Scott, Kirk-Jenkins, 2016;

Kim, Park, Ryu, Yu, Ha, 2013). Nie jest to tożsamy z wirtualną integracją społeczną, definiowaną w niniejszym artykule w kategoriach dostrzegania korzyści i odczuwania przyjemności z relacji z innymi w sieci. W związku z powyższym, w niniejszych badaniach postawiono hipotezę, że poczucie wirtualnej integracji społecznej (WIS) nie wiąże się z tendencją do uzależnienia od internetu (hipoteza 4).

Konstrukcja kwestionariusza badającego poczucie wirtualnej integracji społecznej (WIS)

Prace nad konstrukcją narzędzia WIS obejmowały następujące etapy:

Etap 1. Analiza koncepcji przejawów życia w internecie (Bargh, McKenna, 2004; Blanchard, 2007; Brown, 2001; Grieve, Indian, Witteveen, Anne Tolan, Marrington, 2013) oraz opracowanie puli 45 stwierdzeń badających poczucie wirtualnej integracji społecznej. Pozycje testowe mające reprezentować poczucie uczestnictwa w zbiorowości wirtualnej sformułowano m.in. na podstawie zdefiniowanych przez Brown (2001) trzech czynników efektywności grupy współpracującej online, są to: 1) relacje ze znajomymi (ang. *online friends and acquaintances*) - obejmuje indywidualną komunikację z innymi i dzielenia się informacjami; np. *Szukam możliwości w internecie do zaprzyjaźniania się z innymi.* 2) poczucie uznania społeczności i akceptację w grupie (ang. *community conferment*) – obejmuje utożsamienie z grupą w określonym stopniu uczestnictwa we wspólnocie, np. *Jesteśmy ze znajomymi zgranym zespołem w sieci - gadamy, umawiamy się i dzielimy się newsami.* 3) poczucie koleżeństwa (ang. *camaraderie*) w ramach powtarzającej się interakcji czy długotrwałej relacji online, np. *Jestem w portalu społecznościowym od dawna.* Ponadto wstępna pula pozycji została uzupełniona o twierdzenia, które odzwierciedlają rolę społeczną pełnioną w zintegrowanym środowisku internetu. Są to zaobserwowane w wirtualnym środowisku przejawy interakcji społecznej charakterystyczne dla internetowej aktywności: przeszukiwania treści (poszukiwacz), inicjowania komunikacji (inicjator), komentowania treści (komentator) oraz moderowania treści (moderator), np. *Lubię podejmować dyskusje na forach i komentować różne treści.* - jako komentator; *Moderuję treści w internecie i kontroluję przebieg pracy innych.* - jako moderator; *Lubię zaczynać wątki do dyskusji na forum internetowym.* - jako inicjator.

Etap 2. Badanie trafności treściowej metodą sędziów kompetentnych. Listę 45 twierdzeń odzwierciedlających obecność w zintegrowanych społecznościach internetowych przedstawiono grupie tzw. sędziów kompetentnych i poproszono ich o ocenę na ile kolejne pozycje trafnie opisują: pozytywne nastawienie wobec relacji międzyludzkich w wirtualnych uwarunkowaniach, identyfikację ze wspólnotą internetową, poczucie więzi z niej wynikające lub odzwierciedlają preferencje pełnienia ról w internetowych uwarunkowaniach. Z 45 twierdzeń wyselekcjonowano 20 pozycji, które w opinii ekspertów, w największym stopniu reprezentowały zdefiniowane obszary poczucia wirtualnej integracji społecznej. Do oceny stopnia zgod-

ności ich sądów wykorzystano współczynnik zgodności sędziów kompetentnych W-Kendalla (Brzeziński, 2003), który wyniósł 0,74.

Etap 3. Przeprowadzenie badań standaryzacyjnych ($N = 520$). Efektem tego etapu była weryfikacja struktury czynnikowej oraz oszacowanie parametrów psychometrycznych nowego narzędzia. Do analiz wykorzystano wyniki pochodzące z pomiarów przeprowadzonych drogą tradycyjną (papier i ołówek) oraz drogą elektroniczną. W badaniach uczestniczyli polscy internauci, którzy zadeklarowali aktywne uczestnictwo w czynnościach wykonywanych za pośrednictwem technologii i komunikacji elektronicznej z innymi, oraz którzy zadeklarowali posiadanie profili użytkowników na portalach społecznościowych i kręgów znajomych w internecie. Należy podkreślić, że mimo zastosowania narzędzi konfirmacyjnej analizy czynnikowej (CFA), przeprowadzone analizy na tym etapie w znacznym stopniu miały charakter eksploracyjny. W ich efekcie zaproponowano narzędzie o strukturze jednoczynnikowej.

Etap 4. Badania nad trafnością WIS (Badanie 2, $N = 163$; Badanie 3, $N = 30$). Oszacowano związek poczucia wirtualnej integracji społecznej, badanej nowym narzędziem z poczuciem wsparcia społecznego w internecie, a także aktywnością i liczbą znajomych w wirtualnej sieci. Wykazano również brak relacji pomiędzy wirtualną integracją społeczną a uzależnieniem od internetu.

Badanie 1. Struktura czynnikowa i rzetelność Kwestionariusza Wirtualnej Integracji Społecznej (WIS)

Osoby badane i procedura

W badaniu wzięli udział użytkownicy internetu (Badanie 1, $N = 520$). Wśród osób badanych było 266 kobiet. Uczestnicy badania byli w wieku od 21 do 39 lat. W celu zweryfikowania struktury czynnikowej i sprawdzenia rzetelności podskal WIS wykonano analizy statystyczne wyników WIS zgromadzonych dwoma sposobami - metodą tradycyjną poprzez wręczenie ankiety w formie papierowej ($N = 233$) oraz drogą internetową poprzez rozesłanie do internautów linku dostępu do formularza elektronicznego ($N = 287$)¹. Porównując wyniki w obu grupach nie odnotowano istotnych różnic: w grupie osób wypełniających kwestionariusz w formie papierowej średni wynik ($M = 31,66$; $SD = 7,05$) był niemalże identyczny w porównaniu do grupy osób, które wykonywały badanie online ($M = 31,69$; $SD = 6,46$; $t = -0,049$; $p = 0,96$).

¹ Badanie online przeprowadzono w oparciu o wytyczne Międzynarodowej Komisji ds. Testów (ITC, 2005) z uwzględnieniem: 1) dążenia do uwierzytelniania osób wypełniających kwestionariusze (adresy e-mail, profile użytkowników serwisu Facebook.com i forów tematycznych); 2) wprowadzenia informacyjnego respondentów w cel, procedurę i zakres badania (w znacznej części przypadków respondenci mieli bezpośredni kontakt z prowadzącym badanie przed przesłaniem kwestionariusza online); 3) etycznych zasad bezpieczeństwa i poufności zebranych wyników.

Wyniki

Statystyki opisowe odpowiedzi na pozycje eksperymentalnej wersji kwestionariusza WIS oraz moc dyskryminacyjną tych pozycji umieszczono w tabeli 1.

Tabela 1. Statystyki opisowe i moc dyskryminacyjna pozycji eksperymentalnej wersji kwestionariusza WIS

Nr	Stwierdzenie	M	SD	Skoś.	Kurt.	Moc d.
1	Lubię komunikować się ze znajomymi w sieci.	3,91	1,01	-1,04	0,69	0,66
2	Jesteśmy ze znajomymi zgranym zespołem w sieci – gadamy, umawiamy się i dzielimy się newsami.	3,46	1,19	-0,55	-0,67	0,66
3	Odkąd kontaktuję się z innymi w sieci poznaję fajnych ludzi i podtrzymuję kontakty z tymi, których już znałam/em.	3,09	1,17	-0,25	-0,79	0,67
4	Lubię śledzić newsy i poszukiwać różne informacje w sieci.	4,13	0,98	-1,22	1,15	0,34
5	Preferuję dzielenie się z innymi w sieci tym co mnie interesuje.	3,24	1,15	-0,38	-0,80	0,56
6	Lubię należeć do grupy społeczności internetowej, jak np. Facebook.	3,34	1,19	-0,35	-0,73	0,65
7	Nie zależy mi na kontaktowaniu się online z innymi w przyszłości.	3,10	1,23	-0,09	-0,96	0,14
8	Lubię zaczynać wątki do dyskusji na forum internetowym.	2,25	1,06	0,62	-0,28	0,45
9	Lubię spędzać czas z innymi online.	2,83	1,12	-0,09	-0,93	0,70
10	Szukam możliwości w internecie do zaprzyjaźniania się z innymi.	2,03	1,12	0,99	0,15	0,46
11	Nie zależy mi na uczestniczeniu we wspólnych dyskusjach online, np. na forach.	3,26	1,24	-0,21	-0,96	0,17
12	Mam swoją grupę znajomych w sieci i wiele nas łączy, jak np. zainteresowania.	3,16	1,19	-0,39	-0,89	0,63
13	Lubię podejmować dyskusje na forach i komentować różne treści.	2,52	1,12	0,38	-0,72	0,58
14	Wolę kontaktować się z innymi online.	2,20	1,14	0,63	-0,66	0,43
15	Nie lubię udzielać się w sieci tak jak inni, tylko się przyglądam.	3,44	1,19	-0,30	-0,90	0,12
16	Jestem w portalu społecznościowym od dawna.	3,69	1,22	-0,97	-0,03	0,50

17	Moderuję treści w internecie i kontroluję przebieg pracy innych.	2,04	1,16	0,96	-0,07	0,33
18	Gdybym nie miała/nie miał profilu w portalu społecznościowym, to nie miałabym/miałbym fajnych znajomych.	1,48	0,83	1,90	3,44	0,34
19	Nie lubię kontaktować się z innymi drogą internetową. (odwrócony klucz punktacji odpowiedzi)	3,57	1,12	-0,42	-0,64	0,51
20	Lubię załatwiać różne rzeczy z innymi w sieci.	3,36	1,05	-0,57	-0,20	0,60

W oparciu o analizę mocy dyskryminacyjnej (mierzonej korelacją odpowiedzi z wynikiem ogólnym skali) odrzucono 3 pozycje kwestionariusza, które odznaczały się najgorszymi parametrami (poz. 7, 11 i 15).

Strukturę czynnikową kwestionariusza WIS weryfikowano z wykorzystaniem konfirmacyjnej analizy czynnikowej (CFA), którą wykonano w programie R w wersji 2.15.2 (R Development Core Team, 2012) przy użyciu pakietu *lavaan* (Rosseel, 2012). W kolejnych krokach testowano model czteroczynnikowy odzwierciedlający zdefiniowane wcześniej cztery obszary wirtualnej integracji społecznej² i porównano go do modelu jednoczynnikowego oraz modelu hierarchicznego (zakładającego istnienie czterech czynników składających się na jeden czynnik nadrzędny). Wskaźniki dopasowania testowanych modeli do danych zawiera tabela 2.

Tabela 2. Wyniki konfirmacyjnej analizy czynnikowej: zestawienie wskaźników dopasowania do danych 3 modeli skali WIS zbudowanej z 17 pozycji.

Model	χ^2	df	p <	CFI	TLI	SRMR	RMSEA
4-czynnikowy	357,97	113	0,01	0,96	0,95	0,07	0,065 (0,057 – 0,072)
1-czynnikowy	378,63	119	0,01	0,95	0,95	0,08	0,065 (0,058 – 0,072)
Hierarchiczny	358,24	115	0,01	0,96	0,95	0,07	0,064 (0,056 – 0,071)

Adnotacje: N = 520; χ^2 – chi-kwadrat (estymator DWLS), df – liczba stopni swobody statystyki χ^2 ; CFI – względny indeks dopasowania; TLI – indeks Tuckera-Lewisa; SRMR – wystandaryzowany pierwiastek średniego kwadratu reszt; RMSEA – pierwiastek kwadratu błędu aproksymacji.

² Cztery obszary WIS obejmują trzy czynniki efektywności współpracujących osób w wirtualnej grupie wedle Brown (2001) oraz czynnik dotyczący ról społecznych w internetowej zbiorowości (Golka, 2008).

Uzyskane wyniki analizy czynnikowej wskazują, że wszystkie trzy modele posiadają podobne miary dopasowania do danych: zmiany wartości χ^2 nie są statystycznie istotne (zob. Konarski, 2009; Schermelleh-Engel, Moosbrugger, Müller, 2003). W kolejnym kroku zbadano rzetelność pomiaru czterech podskal oraz skali ogólnej WIS. Model 4-czynnikowy okazał się być nieakceptowany ze względu na niską rzetelność podskal „uznanie społeczności” (α Cronbacha = 0,59), „koleżeństwo” (α Cronbacha = 0,56) oraz „pełnienie ról w społeczności internetowej” (α Cronbacha = 0,55). W przypadku podskali „relacje ze znajomymi” rzetelność okazała się na niskim, choć warunkowo akceptowalnym poziomie (α Cronbacha = 0,66). Rzetelność obliczona dla pomiaru ogólnej wirtualnej integracji społecznej badanej za pomocą 17 pozycji wyniosła α Cronbacha = 0,87 (0,87-0,89; w 95% przedziale ufności). Wyniki te skłoniły autorów narzędzia do rozpatrzenia rozwiązania jednoczynnikowego. Niemniej jednak analiza jednowymiarowości (Horn, 1965), przy wysokiej 1-szej wartości własnej (5,43), wskazała na za wysoką 2-gą wartość własną (1,42). Dlatego w kolejnych krokach zdecydowano się zawęzić zakres zmiennej badanej nowym narzędziem i usunąć pozycje skali o najniższych ładunkach czynnikowych tak, aby ostateczna wersja narzędzia odzwierciedlała strukturę jednoczynnikową. Przy selekcji pozycji kierowano się również ich treścią. Uwzględniając to kryterium, wybrano stwierdzenia najlepiej oddające ogólny charakter poczucia wirtualnej integracji społecznej i w największym stopniu badające WIS, jako pozytywne nastawienia wobec własnej aktywności w sieci w kontekście relacji z innymi. Ostateczna, wersja skali WIS zbudowana jest z 10 pozycji mierzących jeden czynnik. Wartości ładunków czynnikowych pozycji testowych WIS umieszczono w tabeli 3. Przeprowadzona confirmacyjna analiza czynnikowa ostatecznego modelu pozwala uznać go za dobrze dopasowanego do danych: $\chi^2 = 54,39$; $df = 35$; CFI = 0,99; TLI = 0,99; SRMR = 0,05; RMSEA = 0,033 (90% PU: 0,013 – 0,049). Rozwiązanie jednoczynnikowe skróconej skali potwierdza również analiza rzetelności i jednowymiarowości: α Cronbacha = 0,87; 1-sza wartość własna = 4,61; 2-ga wartość własna = 0,95.

Tabela 3. Wyniki confirmacyjnej analizy czynnikowej: jednoczynnikowa struktura skali WIS składającej się z 10 pozycji

Nr pozycji	Stwierdzenie	Ładunek
1	Lubię komunikować się ze znajomymi w sieci.	0,72
2	Jesteśmy ze znajomymi zgranym zespołem w sieci – gadamy, umawiamy się i dzielimy się newsami.	0,71
3	Odkąd kontaktuję się z innymi w sieci poznaję fajnych ludzi i podtrzymuję kontakty z tymi, których już znałam/em.	0,70
5	Preferuję dzielenie się z innymi w sieci tym co mnie interesuje.	0,60
6	Lubię należeć do grupy społeczności internetowej, jak np. Facebook.	0,63
9	Lubię spędzać czas z innymi online.	0,69

12	Mam swoją grupę znajomych w sieci i wiele nas łączy, jak np. zainteresowania.	0,62
13	Lubię podejmować dyskusje na forach i komentować różne treści.	0,53
19	Nie lubię kontaktować się z innymi drogą internetową. (odwrócony klucz punktacji odpowiedzi)	0,52
20	Lubię załatwiać różne rzeczy z innymi w sieci.	0,59

Adnotacje: $N = 520$; w obliczeniach zastosowano estymator DWLS. W tabeli podano standaryzowane wartości ładunków.

Badanie 2. Poczucie wirtualnej integracji społecznej a różnorodność aktywności, liczba znajomych oraz odczuwane wsparcie w internecie

W celu wykazania trafności narzędzia WIS sprawdzone zostały jego związki z deklarowaną liczbą znajomych w internecie, różnorodnością aktywności online oraz deklarowanym poczuciem wsparcia społecznego w internecie.

Osoby badane i procedura

W badaniu wzięło udział $N = 163$ użytkowników internetu, w tym 122 kobiety. Uczestnicy badania byli w wieku od 18 do 65 r.ż. ($M = 31,50$; $SD = 8,14$). Pomiar zrealizowano drogą internetową poprzez rozpowszechnienie linku dostępu do formularza elektronicznego w różnych zasobach internetu skupiających społeczności: profile Facebook.com, forum dyskusyjne wegedzieciak.pl, forum dyskusyjne SDPG (Samorząd Doktorantów Politechniki Gdańskiej) oraz korespondencja e-mail. Zdalny pomiar opierał się na zaleceniach International Test Commission (2005) dotyczących do uwierzytelniania respondentów i minimalizacji potencjalnego zafałszowania odpowiedzi przez respondentów (z zachowaniem ich anonimowości).

Pomiar zmiennych i zastosowanie narzędzia

Wirtualna integracja społeczna. Kwestionariusz WIS składający się z 10 stwierdzeń, opisany w niniejszym artykule.

Aktywność w internecie. Osoby badane poproszono o zaznaczenie, które z podanych czynności internetowych, są typowe dla ich aktywności (opcja tak/nie). Lista obejmuje 20 przykładów wykonywanych przez internautów czynności, w tym 10 aktywności w internecie, np. „YouTube”; „aktualizacja profilu w social media” oraz 10 przykładów obszarów aktywności internautów, np. „skype”, „forum dyskusyjne”, „fanpage”. Wynikiem pomiaru aktywności w internecie była suma zaznaczonych w kwestionariuszu pozycji. Do oszacowania rzetelności zastosowano wzór KR-20 (zob. Brzeziński, 2003), współczynnik rzetelności = 0,73.

Liczba znajomych w internecie. Osoby badane zostały poproszone o podanie liczby znajomych z własnego grona nawiązanych relacji drogą online, np. krąg kontaktów prezentowany na profilu serwisu społecznościowego.

Odczuwane społeczne wsparcie w internecie. Do pomiaru zmiennej wykorzystano narzędzie *Kwestionariusza Berlin Social Support Scales BSSS* - część A, autorstwa Schwartzera i Schultz (2000) w polskiej adaptacji Łuszczynskiej i Kowalskiej (Łuszczynska, Kowalska, Mazurkiewicz, Schwarzer, 2006) mierzącego poczucie wsparcia społecznego. Względem oryginalnego narzędzia zastosowano zmienioną instrukcję, której celem było odniesienie pytań dotyczących poczucia wsparcia wyłącznie do środowiska internetu. Respondenci ustosunkowywali się do podanych stwierdzeń na cztero stopniowej skali (gdzie 1 = „twierdzenie całkowicie nieprawdziwe”, a 4 = „twierdzenie całkowicie prawdziwe”), np. „Ilekcroć źle się czuję, inni okazują mi, że czują do mnie sympatię”, „Ważną rzeczą jest dla mnie, by zawsze mieć kogoś, kto mnie wysłucha”, „Gdy jestem zmartwiony, szukam kogoś, z kim mógłbym porozmawiać”. Rzetelność zastosowanego w badaniu narzędzia wyniosła α Cronbacha = 0,93.

Wyniki

Średnie oraz odchylenia standardowe uzyskanych wyników, a także macierz korelacji między badanymi zmiennymi umieszczono w tabeli 4.

Tabela 4. Statystyki opisowe i macierz korelacji między badanymi zmiennymi

Zmienne	Alfa Cronbacha	M	SD	1	2	3
1 Wirtualna integracja społeczna	0,88	33,15	8,00	-		
2 Aktywność w internecie	0,73	11,87	3,38	0,47**	-	
3 Liczba znajomych w internecie	-	206,17	244,43	0,29**	0,27**	-
4 Odczuwane wsparcie społeczne w internecie	0,93	50,00	10,11	0,34**	0,16*	0,07

Adnotacja. N = 163; * korelacja istotna na poziomie 0,05 ** korelacja istotna na poziomie 0,01.

Uzyskane wyniki badań pozwoliły potwierdzić przewidywania, że im wyższe poczucie wirtualnej integracji społecznej badanych, tym: odczuwają oni silniejsze wsparcie społeczne doświadczane w przestrzeni internetu (hipoteza 1), posiadają liczniejsze grono znajomych (hipoteza 2) oraz prezentują bardziej różnorodną aktywność w internecie (hipoteza 3).

Badanie 3. Poczucie wirtualnej integracji społecznej a uzależnienie od internetu

Osoby badane i procedura

W badaniu wzięło udział $N = 30$ użytkowników internetu, w tym 19 kobiet. Uczestnicy badania byli w wieku od 18 do 24 r.ż. Badanie zrealizowano w schemacie podłużnym. Osoby badane co tydzień przez okres jednego miesiąca wypełniały kwestionariusz do badania poczucia wirtualnej integracji społecznej (WIS) oraz test problematycznego używania internetu PUI. Pomiar był przeprowadzany drogą elektroniczną za pośrednictwem platformy e-learningowej UNO (narzędzie zdalnego nauczania stosowane w Katedrze Inżynierii Biomedycznej Wydziału Elektroniki, Telekomunikacji i Informatyki Politechniki Gdańskiej). Użytkownicy UNO posiadają swoje profile, co ułatwiło uwierzytelnienie powtarzanych pomiarów (z zachowaniem ich anonimowości).

Pomiar zmiennych i zastosowanie narzędzia

Wirtualna integracja społeczna. Kwestionariusz WIS składający się z 10 stwierdzeń, opisany w niniejszym artykule.

Uzależnienie od internetu. Do pomiaru zmiennej zastosowane zostało Test Problematycznego Używania Internetu (PUI), będącego polską adaptacją (Poprawa, 2011) narzędzia *Internet Addiction Test* autorstwa Young (1998). Respondenci ustosunkowywali się na 6-cio stopniowej skali odzwierciedlającej częstotliwość (od 1 = „nigdy” do 6 = „zawsze”) występowania podanych stwierdzeń, np. „Zaniedbuje obowiązki domowe na rzecz dłuższego przebywania online.”, „Próbuje ukrywać przed innymi to, jak długo przebywam w sieci.”, „Zauważam, że muszę wydłużać czas spędzany w Internecie, aby osiągnąć satysfakcję z korzystania z sieci.” Przedział rzetelności skali a Cronbacha w poszczególnych pomiarach wyniósł od 0,88 do 0,93.

Wyniki

Statystyki opisowe oraz współczynniki korelacji badanych zmiennych (w pomiarze początkowym i końcowym) umieszczono w tabeli 5.

Tabela 5. Porównanie wyników PUI i WIS mierzonych dwukrotnie w miesięcznym odstępie czasowym

Zmienna	Pomiar początkowy		Pomiar końcowy		Korelacja między pomiarami	
	M	SD	M	SD	PUI	WIS
PUI	17,57	7,35	17,34	8,16	0,58**	0,09
WIS	32,83	6,71	33,33	7,4	-0,20	0,35*

Adnotacja. $N = 30$; * korelacja istotna na poziomie 0,05 ** korelacja istotna na poziomie 0,01; PUI – problematyczne używanie internetu; WIS – wirtualna integracja społeczna.

Uzyskane wyniki potwierdzają brak związku między poczuciem wirtualnej integracji społecznej a problematycznym, związanym z uzależnieniem, użytkowaniem internetu (hipoteza 4). Jednocześnie pomiar obu zmiennych w odstępie jednego miesiąca wskazuje, że zjawisko uzależnienia od internetu jest bardziej stabilne w czasie od poczucia wirtualnej integracji społecznej.

Generalna dyskusja

Zaprojektowane narzędzie WIS oddaje poczucie zintegrowania z innymi internautami analizowane w kontekście realizacji potrzeby do przebywania z innymi w środowisku online. Ostateczna wersja skonstruowanego narzędzia WIS o twierdzeniach charakteryzujących się najwyższą trafnością wyrażoną ładunkiem czynnikowym, uwydatnia preferencje relacji internetowych, akcentując tym samym społeczny kontekst pomiaru. Twierdzenia kwestionariusza WIS koncentrują się na pozytywnej ocenie interakcji z innymi internautami, odnoszą się do dostrzeganych korzyści wynikających z aktywności w sieci społecznej, podkreślają walory przynależności do owej grupy. W ramach wykazania rzetelności i trafności proponowanej skali określony został tym samym szereg właściwości analizowanego zjawiska poczucia wirtualnej integracji społecznej. Potwierdzono jego związek z poczuciem wsparcia społecznego w internecie (hipoteza 1), co wzmacniać może założenie o możliwej więzi z innymi w środowisku online. Zaangażowanie w internetowe interakcje społeczne i ich powtarzalność, np. w ramach wirtualnego współdziałania poprzez dzielenie się informacjami lub współtworzenie treści, wzmacnia wirtualne relacje społeczne (Brown, 2001; Cachia, Compañó, Da Costa, 2007; Park, Gu, Leung, Konana, 2014; Park, Jin, Jin, 2011). Wsparcie społeczne jest generalnie silnym predyktorem grupowania się z innymi (Donald, Ware, 1982; Feldman, Cohen, 2000), który został potwierdzony w uwarunkowaniach online (Eastin, LaRose, 2005; Mikal i in., 2013), także dla badanego zjawiska WIS. Ponadto wykazano, iż deklarowane większe grono relacji online wiąże się z większym poczuciem zintegrowania społecznego u internautów. Liczebność znajomych online wydaje się zwiększać prawdopodobieństwo uzyskiwania korzyści, których źródłem są inni ludzie, np. potwierdza przynależność do określonej społeczności (Mehdizadeh, 2010; Zhao i in., 2008) bądź jest źródłem akceptacji społecznej (Rutledge, Gillmor, Gillen, 2013). Nierzadko bowiem intencją interakcji społecznych jest oczekiwanie osobistego zysku, np. emocjonalnego, związanego z polepszeniem samopoczucia i poszukiwaniem wsparcia (Heitzmann, Kaplan, 1988; Hirsch, 1981, 1980; Weiss, 1974; Wilcox, 1981; Wills, Shinar, 2000). Potwierdzona hipoteza 2. sugeruje zatem potencjalność budowania z innymi więzi w internecie identyfikowaną w liczebności własnego grona społecznego w internecie. Wykazany związek jest istotny statystycznie chociaż o relatywnie niskiej wartości. Szeroki krąg znajomych internetowych, nawet liczący setki i deklarujący tym samym przynależność do określonych grup, nie musi przekładać się na charakter tych więzi. Poczucie wirtualnego zintegrowania jest

także łączone z różnorodnym użytkowaniem narzędzi technologii pośredniczącej w komunikacji online. Relację tę potwierdza analiza hipotezy 3. Im większa różnorodność internetowych aktywności obejmujących kontekst społeczny, tym większy WIS. Sugerować to może, że jeśli internauta korzysta z szerszej gamy dostępnych narzędzi, zwiększa zasięg dostępności społecznej online, a tym samym być może wzmacnia poczucie własnej obecności społecznej i zwiększa prawdopodobieństwo nawiązywanych więzi z innymi.

Analizowane poczucie wirtualnej integracji społecznej (WIS) wydaje się być korzystnym zjawiskiem społecznym, które nie łączy się z uzależnieniem od internetu. Zgodnie z przewidywaniami nie odnotowano istotnego związku WIS z problematycznym użytkowaniem internetu (hipoteza 4). Mimo, że przyczyny uzależniającego charakteru relacji społecznych w internecie identyfikowane są z gratyfikującą rolą emocji jaką jest radość (Chou, Condron, Belland, 2005; Song i in., 2004; Wang, Wang, 2013), to skłonność ta spójna jest z zaburzonymi umiejętnościami budowania relacji społecznych (Carlisle, Carlisle, Polychronopoulos, Goodman-Scott, Kirk-Jenkins, 2016; Kim, Park, Ryu, Yu, Ha, 2013). Dodatkowo, w opisanym w niniejszym artykule badaniu analiza relacji WIS z uzależnieniem online obejmowała specyficzny kontekst nawiązywania więzi społecznych w ramach zdalnego współdziałania (platforma UNO). Społecznym kontekstem badanych jest tu kooperacja, zatem ma charakter bardziej zadaniowy niż emocjonalny. Należy się spodziewać, że w sytuacjach tego typu, gdy cel integracji społecznej w sieci jest bardziej praktyczny, nie ma ona powiązania z problematycznym użytkowaniem internetu.

Ograniczeniem zaprezentowanych badań jest nieuwzględnienie zmiennych będących potencjalnymi konsekwencjami poczucia wirtualnej integracji społecznej (np. poczucie dobrostanu, ocena jakości relacji społecznych). W badaniach nie zmierzono również nasilenia potrzeby afiliacji badanych użytkowników internetu, a także nie wyczerpano spektrum potencjalnych uwarunkowań WIS (np. umiejętności korzystania z technologii ICT, doświadczenia używania internetu w codziennym życiu). Tego rodzaju badania mogą znacząco przyczynić się do podniesienia trafności teoretycznej skali. Jednocześnie zaprezentowane wyniki stanowią wsparcie dla nurtu badań podkreślającego rolę środowiska internetu w relacjach społecznych. Korzystny charakter analizowanego zjawiska jakim jest WIS, stanowi kontrpunkt dla szeroko dyskutowanych w literaturze negatywnych konsekwencji korzystania z internetu (Song, LaRose, Eastin, Lin, 2004; Spitzer, 2015; Turkle, 1995). Przegląd dotychczasowych badań obejmujących środowisko internautów uwydatnia silną koncentrację na problematycznym używaniu internetu prowadzącym się do uzależnienia. Akcent ten wiąże się z dostępną ofertą narzędzi psychometrycznych, np. dużą popularnością cieszy się Test Uzależnienia od Internetu (*Internet Addiction Test*, IAT) opracowany przez Young (1998), który uwypukla negatywną rolę internetu. Narzędzie to byBo adaptowane do polskich warunków przez Majchrzaka i Ogińską-Bulik (2006), a także przez Poprawę (2011; 2012) oraz przez Hawi, Blachnio i Przepiórka (2015). Skonstruowana została ponadto Skala Ryzyka Nadmiernego

Używania Internetu (SNUI) przez Kaliszewską (2010). Tym samym zaprojektowany kwestionariusz poczucia wirtualnej integracji społecznej (WIS) jest próbą uzupełnienia psychometrycznej oferty narzędzi do pomiaru środowiska internetu.

Pośrednicząca rola internetu w relacjach międzyludzkich wydaje się zaspokajać afiliacyjną potrzebę funkcjonowania społecznego. Współczesna integrująca rola internetu oferuje coś więcej niż tylko możliwość spotkania poza internetem, o której mówiła Kaprańska (2001), gdyż dzisiejsza technologia, jak *Skype* czy opcja tzw. *Face-Time* na iPhone czy iPadzie, także oferuje możliwości komunikacji „twarzą w twarz”. Owa bezpośredniość i związane z nią poczucie bliskości z innymi bywają jednak dyskusyjne. Niezależnie bowiem od postrzeganego wrażenia społecznej przystępności w komunikacji online, pozostaje ona zdalna i zapośredniczona technologią (Turkle, 1995, 2011).

Literatura cytowana

- Bargh, J. A., & McKenna, K. Y. A. (2004). The internet and social life. *Annual Review of Psychology*, 55, 573–90.
- Baron, R. S., Kerr, N. L., & Miller, N. (1992). *Group process, group decision, group action*. Buckingham: Open University Press; Monterey, CA: Brooks/Cole.
- Blanchard, A. L. (2007). Developing a sense of virtual community measure. *Cyberpsychology & Behavior: The Impact of the Internet, Multimedia and Virtual Reality on Behavior and Society*, 10(6), 827–30.
- Blanchard, A. L., & Markus, M. L. (2004). The experienced “sense” of a virtual community: characteristics and processes. *The Data Base for Advances in Information Systems*, 35, 65–79.
- Bonds-Raacke, J., & Raacke, J. (2010). MySpace and Facebook: Identifying Dimensions of Uses and Gratifications for Friend Networking Sites. *Individual Differences Research*, 8(1), 27–33.
- Brown, R. (1988). *Group processes: Dynamics within and between groups*. Oxford: Basil Blackwell.
- Brown, R. (2001). The process of community-building in distance learning classes. *Journal of Asynchronous Learning Networks*, 5(2), 18–35.
- Brzeziński, J. (2003). *Metodologia badań psychologicznych*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Cachia, R., Compañó, R., & Da Costa, O. (2007). Grasping the potential of online social networks for foresight. *Technological Forecasting and Social Change*, 74(8), 1179–1203.
- Carlisle, K. L., Carlisle, R. M., Polychronopoulos, G. B., Goodman-Scott, E., & Kirk-Jenkins, A. (2016). Exploring Internet Addiction as a Process Addiction. *Journal of Mental Health Counseling*, 38(2), 170–182.
- Chou, C., Condrón, L., & Belland, J. C. (2005). A Review of the Research on Internet Addiction. *Educational Psychology Review*, 17(4), 363–388.

- Cohen, S., & Wills, T. A. (1985). Stress, social support and the buffering hypothesis. *Psychological Bulletin*, 98, 310–357.
- Donald, C., & Ware, J. (1982). *The quantification of social contacts and resources*. Santa Monica: Rand.
- Durkheim, E. (1896). *Suicide*. New York: Free Press.
- Eastin, M. S., & LaRose, R. (2005). Alt.support: modeling social support online. *Computers in Human Behavior*, 21(6), 977–992.
- Feldman P, & Cohen, S. (2000). Social support. W: A.E. Kazdin (red.), *Encyclopedia of Psychology* (pp. 373–374). New York: Oxford University Press.
- Foster, P. M. (2004). Psychological sense of community in groups on the Internet. *Behaviour Change*, 21(2), 141–146.
- Gerzog, E. H., & Haugland, S. W. (1999). Web Sites Provide Unique Learning Opportunities for Young Children. *Early Childhood Education Journal*, 27(2), 109–114.
- Golka, M. (2008). *Bariery w komunikowaniu i społeczeństwo (dez)informacyjne*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Grieve, R., Indian, M., Witteveen, K., Anne Tolan, G., & Marrington, J. (2013). Face-to-face or Facebook: Can social connectedness be derived online? *Computers in Human Behavior*, 29(3), 604–609.
- Gross, R., & Acquisti, A. (2005). Information Relation and Privacy in Online Society Networks (the Facebook case). W: *Pre-proceedings version. ACM Workshop on Privacy in the Electronic Society (WPES)*.
- Hassenzahl, M., Diefenbach, S., & Göritz, A. (2010). Needs, affect, and interactive products – Facets of user experience. *Interacting with Computers*, 22(5), 353–362.
- Hawi, N. S., Blachnio, A., & Przepiorka, A. (2015). Polish validation of the Internet Addiction Test. *Computers in Human Behavior*, 48, 548–553.
- Heitzmann, C. A., & Kaplan, R. M. (1988). Assessment of methods for measuring social support. *Health Psychology*, 7, 75–109.
- Hirsch, B. . (1981). Coping and adaptation in high-risk populations: Toward an integrative model. *Schizophrenia Bulletin*, 7, 164–172.
- Hirsch, B. J. B. . (1980). Natural support systems and coping with major life changes. *American Journal of Community Psychology*, 8(2), 159–172.
- Homans, G. C. (1950). *The Human Group*. New Brunswick/London: Transaction Publishers.
- International Test Commission. (2005). International Guidelines on Computer-Based and Internet Delivered Testing . Pobrano z : http://www.hogrefe.at/fileadmin/redakteure/PDF/international_guidelines_computerbased_internetdelivered.pdf
- Johnson, G. (2006). Internet Use and Cognitive Development: a theoretical framework. *E-Learning*, 3(4), 565–573.
- Kaliszewska, K. (2010). *Nadmierne używanie Internetu. Charakterystyka psychologiczna*. Poznań: Wyd. UAM.
- Kapralska, Ł. (2001). Internet w procesach integracji i dezintegracji społecznej. W: *Mikrosoczeńność informacyjna* (pp. 107–126). Kraków: AGH.

- Kim, J., Shim, J., & Ahn, K. (2011). Social networking service: Motivation, pleasure, and behavioral intention to use. *The Journal of Computer Information Systems*, 51(4), 92–101.
- Kim, S. J., Park, D.-H., Ryu, S.-H., Yu, J., & Ha, J. H. (2013). Usefulness of Young's Internet addiction test for clinical populations. *Nordic Journal of Psychiatry*, 67(6), 393–9.
- Koh, J., & Kim, Y.-G. (2003). Sense of virtual community: A conceptual framework and empirical validation. *International Journal of Electronic Commerce*, 8(2), 75.
- Konarski, R. (2009). *Modele Równań Strukturalnych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Koo, D.-M., & Lee, J.-H. (2011). Inter-relationships among dominance, energetic and tense arousal, and pleasure, and differences in their impacts under online vs. offline environment. *Computers in Human Behavior*, 27(5), 1740–1750.
- Kraut, R., Patterson, M., Lundmark, V., Kiesler Sara, Mukopadhyay, T., & Scherlis, W. (1998). Internet Paradox: A Social Technology That Reduces Social Involvement and Psychological Well-Being? *American Psychologist*, 53(9), 1017–1031.
- Larson, R., Crikszentmihalyi, M., & Graef, R. (1982). Time alone in daily experience: loneliness or renewal? W: D. P. L.A. Peplau (red.), *Loneliness: A sourcebook of current theory, research, and therapy* (pp. 40–53). New York: Wiley-Interscience.
- Leung, L., & Lee, P. S. N. (2005). Multiple determinants of life quality: the roles of Internet activities, use of new media, social support, and leisure activities. *Teleomatics and Informatics*, 22(3), 161–180.
- Liang, T.-P., Ho, Y.-T., Li, Y.-W., & Turban, E. (2011). What Drives Social Commerce: The Role of Social Support and Relationship Quality. *International Journal of Electronic Commerce*, 16(2), 69–90.
- Lin, C.-P., & Bhattacharjee, A. (2009). Understanding online social support and its antecedents: A socio-cognitive model. *The Social Science Journal*, 46(4), 724–737.
- Lin, K. Y., & Lu, H. P. (2011). Why people use social networking sites: An empirical study integrating network externalities and motivation theory. *Computers in Human Behavior*, 27(3), 1152–1161.
- Łuszczynska, A., Kowalska, M., Mazurkiewicz, M., & Schwarzer, R. (2006). Berlińskie Skale Wsparcia Społecznego (BSSS): Wyniki wstępnych badań nad adaptacją skal i ich własnościami psychometrycznymi. *Studia Psychologiczne*, 44(3), 17–27.
- Ma, Q., & Wang, K. (2009). The effect of positive emotion and perceived risk on usage intention to online decision aids. *Cyberpsychology & Behavior : The Impact of the Internet, Multimedia and Virtual Reality on Behavior and Society*, 12(5), 529–32.
- Majchrzak, P., & Ogińska-Bulik, N. (2006). Zachowania ryzykowne związane z cyberprzestrzenią - polska adaptacja Internet Addiction Test. W: N. Ogińska-Bulik (red.), *Zachowania ryzykowne dzieci i młodzieży* (pp. 59–78). Łódź: Wyd. WSHE.
- McMillan, D. W., & Chavis, D. M. (1986). Sense of community: A definition and theory. *Journal of Community Psychology*, 14, 6–23.
- Mehdizadeh, S. (2010). Self-presentation 2.0: narcissism and self-esteem on Facebook. *Cyberpsychology, Behavior and Social Networking*, 13(4), 357–64.

- Merton, R. K. (1979). *Social Theory and Social Structure*. W: J. Szmata (red.), *Elementy mikrosocjologii*. Kraków.
- Mesch, G. S., & Talmud, I. (2006). Online Friendship Formation, Communication Channels, and Social Closeness. *International Journal of Internet Science*, 1(1), 29–44.
- Mika, S. (1984). *Psychologia społeczna*. Warszawa.
- Mikal, J. P., Rice, R. E., Abeyta, A., & DeVilbiss, J. (2013). Transition, stress and computer-mediated social support. *Computers in Human Behavior*, 29(5), A40–A53.
- Mróz, B. (2013). *Konsument w globalnej gospodarce: trzy perspektywy*. Wydawnicza, Szkoła Główna Handlowa Warszawa. Oficyna.
- Murray, H. A. (1938). *Explorations in personality*. New York: Oxford University Press.
- Nichelson, P. (2007). A history of e-learning. Echoes of the pioneers. W: *Computers and Education. E-Learning. From Theory to Practice* (pp. 1–11). Springer.
- O'Connor, S. C., & Rosenblood, L. K. (1996). Affiliation motivation in everyday experience: A theoretical comparison. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(3), 513–522.
- Obst, P., Zinkiewicz, L., & Smith, S. G. (2002). Sense of community in science fiction fandom, part 1: Understanding sense of community in an international community of interest. *Journal of Community Psychology*, 30(1), 87–103.
- Papacharissi, Z., & Rubin, A. M. (2000). Predictors of Internet Use. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 44(2), 175–196.
- Park, J. H., Gu, B., Leung, A. C. M., & Konana, P. (2014). An investigation of information sharing and seeking behaviors in online investment communities. *Computers in Human Behavior*, 31, 1–12.
- Park, N., Jin, B., & Annie Jin, S.-A. (2011). Effects of self-disclosure on relational intimacy in Facebook. *Computers in Human Behavior*, 27(5), 1974–1983.
- Poprawa, R. (2011). Test problematycznego używania Internetu. Adaptacja i ocena psychometryczna Internet Addiction Test K. Young. *Przegląd Psychologiczny*, 54(2), 193–216.
- Poprawa, R. (2012). Problematyczne używanie internetu - symptomy i metoda diagnozy. Badania wśród dorastającej młodzieży. *Psychologia Jakości Życia / Psychology of Quality of Life*, 11(1), 57–82.
- R Development Core Team. (2012). *R: A Language and Environment for Statistical Computing*. R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria.
- Rheingold, H. (1993). *The Virtual Community*. Reading, Massachusetts: Addison-Wesley.
- Rosseel, Y. (2012). lavaan : An R Package for Structural Equation Modeling. *Journal of Statistical Software*, 48(2), 1–36.
- Rutledge, C. M., Gillmor, K. L., & Gillen, M. M. (2013). Does this profile picture make me look fat? Facebook and body image in college students. *Psychology of Popular Media Culture*, 9(4), 251–258.
- Sarason, S. B. (1986). Commentary: The emergence of a conceptual center. *Journal of Community Psychology*, 14, 405–407.

- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H., & Müller, H. (2003). Evaluating the Fit of Structural Equation Models: Tests of Significance and Descriptive Goodness-of-Fit Measures. *Methods of Psychological Research*, 8(2), 23–74.
- Shaw, M. E., Robbin, R., & Belser, J. R. (1981). *Group Dynamics: The Psychology of Small Group Behavior*. New York: McGraw-Hill.
- Smock, A. D., Ellison, N. B., Lampe, C., & Wohn, D. Y. (2011). Facebook as a toolkit: A uses and gratification approach to unbundling feature use. *Computers in Human Behavior*, 27(6), 2322–2329.
- Song, I., LaRose, R., Eastin, M. S., & Lin, C. A. (2004). Internet Gratifications and Internet Addiction: on the uses and abuses of new media. *Cyberpsychology and Behavior*, 7(4), 384–394.
- Spitzer, M. (2015). *Cyfrowa Demencja. W jaki sposób pozbawiamy rozumu siebie i swoje dzieci*. Słupsk: Wydawnictwo Dobra Literatura.
- Tapscott, D. (2008). Grown up digital: How the net generation is changing your world. Pobrane z: <http://www.growndigital.com/downloads/chapter.pdf>
- Tarpley, T. (2001). Children, the Internet, and Other New Technologies. W: Singer D.G & Singer J.L. (red.), *Handbook of Children and the media* (pp. 547–556). Thousand Oaks: Sage.
- Tong, S. T., Van Der Heide, B., Langwell, L., & Walther, J. B. (2008). Too Much of a Good Thing? The Relationship Between Number of Friends and Interpersonal Impressions on Facebook. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 13(3), 531–549.
- Tonteri, L., Kosonen, M., Ellonen, H.-K., & Tarkiainen, A. (2011). Antecedents of an experienced sense of virtual community. *Computers in Human Behavior*, 27(6), 2215–2223.
- Turkle, S. (1995). *Life on the Screen*. New York: Simon & Schuster Paperbacks.
- Turkle, S. (2011). *Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other*. New York: Basic Books.
- Turner, J. C., Hogg, M. A., Oakes, P. J., Reicher, S. D., & Wetherell, M. S. (1987). *Rediscovering the social group: A self-categorization theory*. Cambridge, MA, US: Basil Blackwell.
- Wang, E. S.-T., & Wang, M. C.-H. (2013). Social support and social interaction ties on internet addiction: integrating online and offline contexts. *Cyberpsychology, Behavior and Social Networking*, 16(11), 843–9.
- Weiss, R. (1974). The provisions of social relations. W: Z. Rubin (red.), *Doing unto others* (pp. 17–26). Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Wilcox, B. . (1981). Social support in adjusting to marital separation: A network analysis. W: *Social networks and social support* (pp. 97–115). Beverly Hills, CA: Sage.
- Wills, T. A., & Shinar, O. (2000). Measuring perceived and received social support. W: S. Cohen, L.G. Underwood, & B. H.Gottlieb (red.), *Social support measurement and intervention* (pp. 83–135). New York: Oxford University Press.
- Young, K. (1998). Internet Addiction: The Emergence of a New Clinical Disorder. *CyberPsychology & Behavior*, 1(3), 237–244.

Zhao, S., Grasmuck, S., & Martin, J. (2008). Identity construction on Facebook: Digital empowerment in anchored relationships. *Computers in Human Behavior*, 24(5), 1816–1836.

Streszczenie. Artykuł koncentruje się na powszechnym zjawisku uczestnictwa w społecznych sieciach internetowych. Proponowane jest narzędzie pomiaru poczucia wirtualnego zintegrowania z innymi internautami, tzw. wskaźnik WIS (Wirtualna Integracja Społeczna). Jego znaczenie jest definiowane potrzebą afiliacji realizowaną w wirtualnym środowisku podczas aktywności online w społecznym kontekście. Przeprowadzone badania potwierdzają rzetelność i trafność proponowanej skali pomiaru. Została wskazana istotność relacji WIS z poczuciem wsparcia społecznego internautów, deklarowaną przez nich liczbą internetowych znajomych oraz ich preferencją różnorodnych aktywności online. Ponadto wykazano brak związku poczucia WIS z tendencją do uzależnienia od internetu. Sugeruje to tym samym korzystną rolę WIS jako przejaw powszechnej praktyki dążenia do podtrzymywania społecznej więzi w środowisku internetu.

Słowa kluczowe: wirtualna społeczna integracja, społeczne relacje online, poczucie wirtualnej społeczności

Data wpłynięcia: 1.05.2015

Data wpłynięcia po poprawkach: 13.07.2016

Data zatwierdzenia tekstu do druku: 24.11.2016